

Eduskunnan hallintovaliokunnalle

Arenen lausunto luonnoksesta hallituksen esitykseksi avoimen datan direktiivin täytäntöönpanoa koskevasta lainsäädännöstä

HE 74/2021 vp

Ammattikorkeakoulujen rehtorineuvosto pitää tutkimusaineistojen avoimuuden edistämistä lähtökohdaisesti kannatettava ja tärkeänä tavoitteena. Erityisesti julkisesti rahoitettujen tutkimusaineistojen tulee lähtökohtaisesti olla avoimia ja helposti saatavilla. Tutkimusaineistojen saatavuudessa tulisi pyrkiä kohti FAIR-periaatetta, jolla tarkoitetaan, että tutkimusaineistot ovat löydettäviä (findable), saavutettavia (accessible), yhteen toimivia (interoperable) ja uudelleen käytettäviä (reusable).

Julkisrahoitteisesti tuotettujen tutkimusaineistojen sääntelyssä tulee kuitenkin pyrkiä minimoimaan erilaisten rajausten tekoa esimerkiksi esitysmuoto- ja kielitoisintovaatimusten osalta, jotta rajaukset eivät muodostu esteeksi aineiston laittamiselle julkisesti tarjolle. Sääntelyn lisääminen myös aiheuttaa usein lisää kustannuksia tutkimusaineistoja julkaisevalle taholle. Tutkimusaineistoja koskeva sääntely ei saa vaikeuttaa tutkimusaineistojen uudelleenkäyttöön.

Lakiesityksen vaikutukset tutkimusaineistoja tuottaviin tai julkaiseviin tahoihin

Lakiesitys aiheuttaa korkeakouluille kustannuksia julkisesti rahoitetun tutkimusaineiston muuttamisessa julkaisukelpoiseen muotoon. Myös henkilötietojen anonymisoinnista ja kaupallisesti luottamuksellisten tietojen suojaamiseksi tutkimusaineistoon toteutetuista toimenpiteistä aiheutuvat kustannukset jäävät korkeakoulun maksettavaksi. Tämän tiedon louhinnasta, muokkaamisesta sekä ylläpidosta aiheutuvien kustannusten kattamiseksi korkeakoululla tulisi olla oikeus periä maksuja tutkimusaineiston tilaajalta tai korvaus tästä työstä tulisi varmistaa jollain muulla tavalla.

Ammattikorkeakoulun julkisrahoitteisen TKI-toiminnan tuottamat aineistot ovat tyypillisesti työelämä-rajapinnassa tehdyn yhteistoiminnan tuloksia. Lakiesityksen tutkimusaineistoja koskevassa kuvauksissa ei ole huomioitu ammattikorkeakouluille tyypillisiä tapoja tehdä TKI-toimintaa. Siksi ehdotettu lainsäädäntö heikentäisi ammattikorkeakoulujen edellytyksiä TKI-toiminnan aloittamiselle sekä tulosten ja aineistojen avaamiselle. Lakiesitys saattaa muuttaa ammattikorkeakoulujen tapaa tehdä hankesuunnitelma erityisesti aineistojen avoimuuden osalta ja ohjata ammattikorkeakouluja toteuttamaan yksityisrahoitteisia tai muuten ei-julkisia TKI-projekteja silloin, kun se on mahdollista.

Lakiesityksen vaikutus julkaistaviin aineistoihin

Lakiesitys saattaa johtaa tilanteeseen, jossa tutkimusaineistoja julkaisevat tahot vähentävät julkisesti avoimeksi tarjottavien aineistojen määrää. Vaikka lakiesitys ei laajenna julkaistavaksi tarkoitettujen aineistojen määrää, saattaa esimerkiksi lakiesityksessä määritellyt tutkimusaineistojen esitysmuodot ja kieliversiovaatimukset heikentävät tutkimusorganisaatioiden halukkuutta laittaa tutkimusaineisto julkisesti saataville. Laki saattaa ohjata ammattikorkeakouluja enemmän ei-julkisiin TKI-projekteihin ja jättämään julkaisematta julkisesti tuotettuja tutkimusaineistoja, jos rahoittajataho ei sitä edellytä. Ammattikorkeakoulujen TKI-toiminnalle tyypillinen rahoitus (kuten EU:n rakennerahastojen tarjoama rahoitus) ei lähtökohtaisesti aina edellytä TKI-aineistojen avaamista julkisesti tarjolle maksutta.

Lakimuutos saattaa johtaa tilanteeseen, jossa aineistoja ei laiteta julkisesti saataville uusien velvoitteiden vuoksi.

Myös tutkimukseen liittyvän tutkimusaineiston osan julkaiseminen muuttuu sääntelyn myötä ongelmalliseksi lakiesityksen 5 § perusteella. TKI-projektin hankesuunnitelmissa ei välttämättä haluta määritellä tuotettavia/avattavia TKI-aineistoja uusien velvoitteiden luoman epävarmuuden takia. Tämän vuoksi Arene katsoo, että lakiesityksessä tulisi julkisesti rahoitettujen tutkimusaineistojen julkaisemista säännellä mahdollisimman niukasti.

Esitettyä uutta lainsäädäntöä ei sovelleta asiakirjoihin, joihin kohdistuu kolmansien osapuolten teolliset tai tekijänoikeuksia. Ammattikorkeakouluissa julkisella projektirahoituksella työelämän kanssa tehtävä yhteistyö tuottaa myös sellaisia tutkimusaineistoja, joihin ei sisälly ko. kolmansien osapuolien oikeuksia, mutta joiden avoimuus on muista syistä niiden liiketoiminnallisia intressejä vastaan. Tämä tulisi huomioida lainsäädännön uudistamisessa, sillä sopimuskäytännöt ovat erilaisia eri tutkimuslaitosten, korkeakoulujen ja alojen välillä.

Luonnoksessa todetaan, että *”Yksinoikeusjärjestely saattaisi esimerkiksi tulla kyseeseen tilanteessa, jossa tutkimustoimijat myyvät julkisrahoitteista, julkisesti saataville asetettua tutkimusaineistoa hyödyntäviä palveluita.”* Sellaisen tutkimus- tai muun palvelun myyminen yksinoikeudella, jossa hyödynnettään julkisesti saatavilla olevaa tutkimusaineistoa, ei uhkaa hyödynnettävän alkuperäisen tutkimusaineiston julkista saatavuutta eikä käyttöä muihin tarkoituksiin. Tämän vuoksi esityksessä tulisi yksiselitteisesti todeta, että julkisesti saataville asetettua tutkimusaineistoa hyödyntävän tutkimus- tai muun palvelun myynti yksinoikeudella kolmannelle osapuolelle on korkeakouluille sallittua liiketoimintaa. Muussa tapauksessa korkeakoululle saattaa muodostua epäedulliseksi asettaa tutkimusaineistoa julkisesti saataville, jos se tekee mahdottomaksi jatkohyödyntämisen liiketoimintana toteutettavissa tutkimusprojekteissa.

Tutkimusaineistoihin kohdistuvan sääntely kokonaisuus

Tutkimusaineistoihin ja niiden julkisuuteen kohdistuu tällä hetkellä samanaikaisesti useita lainsäädäntötoimia niin kansallisella kuin eurooppalaisella tasolla. Tässä lausunnossa käsittelyssä olevat lakimuutokset, laki tutkimustietovarannosta, EU:n komissiossa valmisteilla oleva kaksikäyttötuotteiden vientivalvontaan liittyvä sääntely sekä kansallinen Tiedon hyödyntämisen ja avaamisen -hanke vaikuttavat merkittäväällä tavalla tutkimusaineistojen käyttöön. Toisistaan erillään etenevät prosessit vaikeuttavat kokonaiskuvan luomista niistä muutoksista, joita tutkimusaineistoja ja niiden käsittelyä kohtaan ollaan tekemässä. Lainvalmistelussa on pidettävä huoli siitä, että nämä useat yhtäaikaiset hankkeet koordinaidetaan keskenään.

Ammattikorkeakoulujen rehtorineuvosto Arene ry

Mervi Vidgrén

Petri Lempinen

Ammattikorkeakoulujen rehtorineuvosto
Arene ry
www.arene.fi

puheenjohtaja

toiminnanjohtaja

Lisätietoja: va. toiminnanjohtaja Samuli Maxenius (040 650 1006, samuli.maxenius@arene.fi)